

LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS VBE ANTROS DALIES BANDOMOSIOS UŽDUOTIES VERTINIMO GAIRĖS

GROŽINIO TEKSTO INTERPRETAVIMO UŽDUOTYS

IŠPLĖSTINIS KURSAS

1. Kūrybinio įkvėpimo tema

Vincas Mykolaitis-Putinas

Altorių šešėly

(Ištrauka)

- **Joks interpretavimas nėra laikomas klaidingu, jeigu yra pagrįstas.**
- Kūrybinis įkvėpimas – tai emocinė, intelektualinė ar dvasinė būseną, kuri skatina žmogų kurti, generuoti naujas idėjas, rašyti ar kitaip meninėmis priemonėmis išreikšti save. Tai kelia kūrybinę energiją ir norą realizuoti mintis per meną ar kitą kūrybinę veiklą. Kūrybinis įkvėpimas daro didelę įtaką, kuriant autentišką, originalų meno kūrinį, o jo šaltiniai gali būti keli: gamta, žmonės, įvairios asmeninės bei kolektyvinės patirtys, meno kūriniai ir kt.
- Pateiktoje Vinco Mykolaičio-Putino romano *Altorių šešėly* ištraukoje kūrybinio įkvėpimo tema atskleidžiama per vidinį poeto ir kunigo konfliktą, taip pat vaizduojant kūrybos motyvus ir poeto Liudo Vasario santykį su savo poezija. Ištraukoje ypač svarbi pagrindiniam veikėjui Liudui Vasariui išskylanti dilema: kaip jis, būdamas kunigas, turėtų rašyti apie meilę. Tiesioginis rašymas apie meilę ir moterį, kaip ir pseudoerotinės literatūros kūryba, jam yra nepriimtina, todėl poetas pasirenka pasitelkti simbolius, alegorijas, abstrakcijas. Interpretuojant kūrybinio įkvėpimo temą, tikslinga aptarti Nepažįstamosios vaidmenį. Nepažįstamoji padeda poetui simbolistiškai atskleisti patirtus intymius jausmus su Liucija ir baroniene. Galima teigti, kad Liudo Vasario kūrybinis įkvėpimas kyla ne iš dabarties išgyvenimų ir jausmų, o iš praeities patirčių, prisiminimų. Taip pat kūrybinio įkvėpimo temai plėtoti svarbi ištraukoje atskleidžiama problematika, kad Liudo Vasario kūrybai stinga autentiškumo, mat kuriama „automatiškai sukeičiant ir alegorinant sąvokas, abstraktinant ir apibendrinant išgyvenimą ir turinį“, o jo išgyvenimams stinga gilumo ir platumo, gamtos reiškinių jutimui – gyvumo. Jaunas poetas dar ieško savo tikrojo poetinio balso.
- Pateiktą V. Mykolaičio-Putino romano *Altorių šešėly* ištrauką galima interpretuoti, pasitelkiant autoriaus biografinį kontekstą, ypač aktualizuojant vidinį poeto ir kunigo konfliktą, siekiant kurti laisvai ir autentiškai. Taip pat aktualus literatūrinis modernizmo, simbolizmo kontekstas. Ištrauką galima interpretuoti ir pasitelkiant platesnį romano *Altorių šešėly* ar bet kurį kitą tinkamą pagal aspektą kontekstą.
- Rašinio autorių taip pat gali pasirinkti savo interpretacijos aspektą, pavyzdžiui, interpretuoti visos kūrybos platesne prasme, vidinio poeto konflikto tarp kunigystės ir poezijos ir kt. aspektais.

2. Šiuolaikinio žmogaus santykis su gamta

Ieva Toleikytė

Atspėjau

- Joks interpretavimas nėra laikomas klaidingu, jeigu yra pagrįstas.
- Žmogaus ir gamtos santykis yra dinamiškas – taigi gali būti tiek pagarbus ir tausojantis, tiek išnaudojantis ir destruktivus. Šis santykis nuolat keičiasi, o jį lemia technologinė pažanga, vertybės ir ekologinės sąmonės lygis.
- Ievos Toleikytės eilėraštyje *Atspėjau* šiuolaikinio žmogaus santykis su gamta perteikiamas pasitelkiant vieną iš jausmų – kvapą. Kvapas nėra vien pojūtis – jis sukelia emocijas, prisiminimus, jungia dabartį su praeitimi. Prisiminimai apie 2015 metų rudenį malonūs („Viskas teikė malonumą: / šiluma temstant, maudynės Žaliuosiuose ežeruose / kiekvienas įkvėpimas, žingsnis kiekvienas.“), tačiau maloni būseną, sukelta kvapo, išreiškiama pastebint, kad gamtos ciklas yra sutrikęs („Kaip arbata šilto prūdo paviršiaus, saldžiai / pūvančių meldų, kai jau seniausieji turėjo užšalti.“), į miestą 2015 metų rudenį siūbtelėjusi tvanki vasara. Gilesnė šių motyvų reikšmė išryškėja eilėraščio paskutinėje strofoje, kai paaiškėja paslaptingojo kvapo kilmė – miško gaisro smalkės. Šiuolaikinio žmogaus santykis su gamta atskleidžiamas ekologinių nelaimių kontekste: paaiškėja, kad žmogus tampa savo vartotojiškumo nustekentos gamtos katastrofos liudininku, o tos katastrofos pasekmės, šiuo atveju, dėl gaisro atsiradusios smalkės, tvyro ore, simbolizuodamos pažeistos gamtos keliamą toksiškumą. Taip pat galima išžvelgti žmogaus ir gamtos atotrūkį – lyrinis subjektas bando suvokti prisimenamą kvapą, tačiau tiek jam, tiek aplinkiniams tai sunku padaryti, o malonumo iliuziją išsklaido demaskuojantys balseliai portaluose, pranešantys apie Eilėraštyje *Atspėjau* prasminga interpretuoti šiuolaikiniam žmogui itin aktualiam ekologijos, ekologinių katastrofų, vartotojiškumo įtakos gamtai kontekste. Galimas ir eilėraščio interpretavimas platesniame literatūriniame kontekste, aptariant šiuolaikiniame poezijos tekste bei klasikinėje literatūroje kuriamų prasmų panašumus ir skirtumus. Pavyzdžiui, lyginant su Maironio poezija, pastebima, kad Maironio kūriniuose gamta harmonizuota ir idealizuota, žmogus joje pasisemia įkvėpimo, atgauna ramybę, o I. Toleikytės eilėraštyje gamta atskleidžia niūrią realybę, kurioje paslaptingas kvapas slepia žmogaus sukeltos ekologinės katastrofos ženklus; Antano Baranausko *Anykščių šilelyje* ir I. Toleikytės eilėraštyje *Atspėjau* perteikiamas neigiamas žmogaus poveikis gamtai – ji nyksta dėl žmogaus įtakos; lyginant su Kristijono Donelaičio poema *Metai*, galima pastebėti, kad abiejuose kūriniuose aktualus gamtos ciklas, tačiau K. Donelaitis vaizduoja natūralų, harmoningą gamtos ciklą, kuris daug lemia žmogaus gyvenimą, o I. Toleikytės kūrinys metų laikų ciklą drumsčia ekologinė krizė, nulemta žmogaus veiksmų. Pasikeičia perspektyva: K. Donelaičio *Metuose* gamta veikia žmogaus gyvenimą, o I. Toleikytės eilėraštyje perteikiamas neigiamas žmogaus poveikis gamtai, dėl to ir pačiam žmogui iškyla grėsmė – oras užterštas. Tinkamas ir bet kuris kitas kontekstas, padedantis interpretacijoje atskleisti šį aspektą.
- Interpretacijos autorius gali keisti interpretacijos aspektą, rinkdamasis gamtos ciklą, atminties, asmens ir aplinkinių santykio, iliuzijos ir realybės temų, kvapo reikšmės arba kt. aspektą.

PROBLEMINIO KLAUSIMO, PATEIKTO PAGAL GROŽINĮ TEKSTĄ, SVARSTYMO, REMIANTIS KULTŪRINE PATIRTIMI, UŽDUOTYS

IŠPLĖSTINIS KURSAS

1. Kaip patirtis veikia žmogaus pasirinkimus?

- Visi svarstymai laikytini teisingais, jeigu yra argumentuoti.
- Patirtis (asmeninė ir kolektyvinė) – unikalus išgyvenimas, formuojantis pasaulėžiūrą, vertybes, supratimą apie save ir pasaulį. Asmeninė patirtis įgyjama įvairiose asmens gyvenimo srityse: santykiuose su kitais žmonėmis, bandant įgyvendinti idėjas, profesiniame gyvenime. Tokios patirtys gali būti emocinės, susijusios su skirtingose situacijose patirtais jausmais bei emocijomis, socialinės, susijusios su asmeniniais bei profesiniais santykiais su kitais žmonėmis, visuomene, konfliktų sprendimu. Svarbios ir profesinės, mokymosi, kultūrinės, fizinės, dvasinės, ekonominės patirtys. Kolektyvinė patirtis atsiranda su bendruomene arba visuomene patyrus bendrą išgyvenimą, formuojančią bendrą tapatybę, atmintį, vertybes. Ši patirtis kyla iš istorinių, kultūrinių, socialinių ar politinių įvykių, kuriuos žmonės išgyvena kartu.
- Bet kuri patirtis įvairiai paveikia asmens pasirinkimus. Dėl skirtingų patirčių žmogus gali pasijusti motyvuotas bei įkvėptas tam tikroms veikloms ir nuspręsti jų imtis, jas tęsti arba įgyvendinti prasmingas idėjas, užmegzti draugystės, meilės ir bet kokius kitus santykius. Tačiau patirtis gali būti skaudi ir paskatinti žmogų atsiriboti nuo tam tikrų veiklų, idėjų įgyvendinimo, santykių užmezgimo arba palaikymo, jausmų puoselėjimo.
- Adomo Mickevičiaus sonete *Rezignacija* atskleidžiama situacija, kai žmogus atsisąžada meilės dėl ankstesnio šio jausmo patyrimo: „Nemyli vien todėl, kad kartą jau mylėjo.“ Metaforiškai („sulaužyta širdis“) perteikiama eilėraščio žmogaus situacija skatina apmąstyti, kaip asmuo išgyvena skaudžias meilės patirtis, svarstyti skausmingos meilės problematiką bei jos poveikį tolesniems žmogaus pasirinkimams: dar kartą rizikuoti mylint ar atsiriboti nuo šio jausmo. Galima svarstyti ir apie tai, kaip žmogus renkasi reaguoti į tokią meilės patirtį („Jis kaltina save ir niekina draugus.“).
- Galima sutikti su kūrinio idėja, kad skausmingos meilės patirtys skatina žmogų pasirinkti atsiribojimą nuo šio jausmo, tačiau galima siūlyti ir savo perspektyvą, polemizuojant su kūrinio ir prieštaraujant autoriaus idėjai, kvestionuojant lyrinio subjekto pasirinkimus, analizuojant kūrinio idėją laikmečio kontekste (aptariant, ar toks pasirinkimas būdingas ir šiuolaikiniam žmogui, ar tai Romantizmo epochai būdingas požūris), lyginant su kitais kūriniais, pateikiant argumentus, priešingus kūrinio idėjai.
- Nelaimingos meilės problematiką galima svarstyti Romantizmo kontekste, taip pat pasitelkiant žinias apie kitus Adomo Mickevičiaus kūrinius, suvokiant meilę ne tik kaip laimės šaltinį, bet ir kaip tragišką, neišsipildančią. Konteksto galimybės yra platesnės nei Romantizmas, rašinio autorius gali perteikti ir kitas perspektyvas. Pabrėžtina, kad kontekstas neprivalo būti susijęs su meilės tema, perteikiama sonete. Patirtis bei pasirinkimai gali būti apsvarstomi platesniame kontekste.
- Rašinio problema apie patirties poveikį žmogaus pasirinkimams yra daug platesnė nei kūrinyje atskleista meilės patirtis. Svarstydamas šį probleminį klausimą rašinio autorius gali aptarti įvairias asmens patirtis ir jų poveikį tolesniems pasirinkimams, todėl argumentų, pagrįstų kultūrine patirtimi, ir konteksto pasirinkimas išlieka platus.

2. Ar verta aukoti asmeninę gerovę dėl principų?

- Visi svarstymai laikytini teisingais, jeigu yra argumentuoti.
- Asmens principai – tai įsitikinimai ir pažiūros, susijusios su pagrindinėmis vertybėmis, etiškumu. Principai tiesiogiai susiję su žmogaus elgesiu, pasirinkimais, sprendimais bei santykiais su kitais. Žmonių principai yra skirtingi dėl nevienodų patirčių, kultūrinės arba religinės aplinkos.
- Žmogaus **asmeninė gerovė** apima emocinį, socialinį, dvasinį pasitenkinimą, gerą fizinę savijautą bei materialinį apsirūpinimą. Tai ne tik materialinė sėkmė ar gera sveikata, bet ir vidinė ramybė, harmonija, sveikas santykis su aplinka.
- Džordžo Orvelo romano *Lapok, aspidistra* veikėjas Gordonas atsisako materialinės gerovės (gerai apmokamo darbo reklamos agentūroje), principingai maištaudamas prieš materializmą („Aš kariavau prieš pinigus.“), tačiau, dirbdamas darbą, kuriame negali realizuoti savo gabumų, gyvendamas itin skurdžioje aplinkoje, ne tik pasineria į melancholiją, bet ir rizikuoja prarasti kūrybinį potencialą, kuris poetui itin svarbus („Turbūt jau niekada Gordonas neparašys nė eilutės, bent jau tol, kol gyvens šioje klaikioje vietoje, dirbs tą beviltišką darbą ir skendės melancholijoje.“). Romano ištraukoje perteikiama probleminė situacija, kurią rašinio autorius skatinamas apmąstyti: verta ar neverta aukoti asmeninę gerovę dėl principų? Priimtinas bet kuris argumentuotas svarstymas: verta, neverta, verta arba neverta, atsižvelgiant į situaciją.
- Problemą svarstymą skatina ir ištraukoje perteikiama Gordono draugo Ravelstono pozicija, jog verta apsvastyti, kada tinkamas laikas laikytis principų. Ravelstono teigimu, neįmanoma atsiriboti nuo ekonominės sistemos, o jo draugas elgiasi neteisingai pats su savimi, dirbdamas darbą, žlugdantį jo gabumus, ir „lindėdamas urve“. Ravelstonas stengiasi įtikinti Gordoną, kad teisingiausia elgtis pragmatiškai, iš sistemos pasiimant tai, kas naudinga, o ne atsiskiriant ir pasineriant į melancholiją. Veikėjas kaip alternatyvią idėją įvardija bandymą keisti sistemą. Priimtinas bet kuris argumentuotas svarstymas: pritarimas Ravelstono idėjai, jos paneigimas arba apsvarstymas, pažvelgiant iš skirtingų perspektyvų.
- Problemą galima svarstyti istoriniame Didžiosios depresijos, sunkiausios pasaulinės ekonominės krizės, kontekste. Romano išleidimo metai, 1936 m., sufleruoja apie artimą laikotarpį. Taip pat aktualus romano autoriaus biografinis kontekstas: patirtas skurdas, prastai apmokami darbai. Tinkamu laikomas ne tik konkretus laikotarpio arba biografinis kontekstas, bet ir problemos svarstymas kapitalizmo, materializmo, klasinių skirtumų, platesniame literatūros kontekste. Taip pat tinkamas bet kuris pasirinktas kontekstas, logiškai derantis su svarstoma problema.
- Rašinio problema apie asmeninės gerovės aukojimą dėl principų yra daug platesnė nei kūrinyje atskleidžiama kovos su materializmu tema. Svarstydamas šį problemą klausimą, rašinio autorius gali aptarti įvairias situacijas, kai asmuo turi rinktis arba principus, arba asmeninę gerovę, todėl argumentų, pagrįstų kultūrine patirtimi, ir konteksto pasirinkimas išlieka platus.

AUKŠTESNIOJO LYGIO MOKINIŲ DARBAI

1. Kūrybinio įkvėpimo tema V. Mykolaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ ištraukoje

Gyvenime daug dalykų, kuriuos žmogus daro iš būtinybės, taip pat yra dalykų, kuriuos žmogus daro vedamas emocijų: myli, tuokiasi, juokiasi. Tačiau tarp visų šių veiklų yra tai, kas gimsta būtinybės ir emocijos sankirtoje – kūryba. Savaime suprantama, kad niekas nemirs, jei nekurs, tačiau kartais atrodo, kad žmogus tikrai „sprogs“, jei neišsakys savo jausmų. Lietuvių literatūra gausi asmenų, kurie būtent dėl to ir kūrė. Pavyzdžiui, Balys Sruoga, išgyvenęs koncentracijos stovyklos košmarą, užrašė atsiminimus „Dievų miške“. Kiti autoriai, kaip A. Baranauskas, rašė iš noro ir būtinybės išsaugoti šalies grožį ir atminimą. Tačiau kaip atrodo žmogus, ieškantis įkvėpimo ir iš kur pastarasis kyla? Būtent tokį žmogų mums parodo Vincas Mykolaitis-Putinas romane „Altorių šešėly“. Kūrinyje autorius nagrinėja kūrybos įkvėpimo paieškas bei pareigos rėmus. Nors kūrinys nėra autobiografinis, matomas panašumas tarp Liudo ir autoriaus išgyvenimų prasme, kadangi abiejų gyvenimą lydi pasirinkimas tarp pareigos ir meilės.

Ištraukos pradžioje pasakoma, jog pagrindinis veikėjas nori kurti. Aprašomas savotiškas įkvėpimo aplankymas, nes atsiminimai po Liudo apsilankymo bibliotekoje atrodė „pridengti praeities dulkių sluoksnio“ (metafora). Parodoma, jog prisiminimai tapo pusiau realūs, pusiau ne, nes būtent taip Vasaris ir pajusdavo įkvėpimą. Galima įžvelgti šiokią tokį romantizmo bruožą Liudo mąstymuose, kadangi jis mieliau atkuria praeities išgyvenimus negu dabartinį momentą. Sužinoma, jog veikėjas žavisi lenkų rašytojo Tetmajerio kūryba. Įkvėptas Vasaris imasi plunksnos, tačiau supranta, jog rašyti nesugebės. Galbūt tai buvo savikritikos momentas, o gal lygino save su autoritetais. Prisiminęs baronienės žodžius suprato, jog problema – patirties stoka. Štai čia išryškėja viena pagrindinių kūrinio problemų, kadangi Liudo įkvėpimo šaltinis visiškai kirtosi su jo, kaip kunigo, pareiga. Netgi tarp lietuvių autorių turime pavyzdį, kas nutinka derinant kūrybą apie moteris ir kunigystę. Nors Maironio atveju jo tekstas buvo iškraipytas, matome griežtą bažnyčios požiūrį į net ir minimaliai erotinę lyriką. Taigi, Liudas Vasaris ima ieškoti simbolių ir kitų priemonių savo kūrybai išreikšti ir tikrajam įkvėpimo šaltiniui paslėpti.

Staiga veikėjas prisimena Katedros Nepažįstamąją. Ši moteris, nors jos ir nepažinojo, suprantama, buvo Vasario mūza, kadangi apie ją pagalvojus jį užplūsta ilgai ieškotas įkvėpimas. Jo galvoje atsiranda vaizdai, gili fantazija išreiškiama epitetais „paslaptina pilim“, „mėlynais toliais“, „pasakiškais kraštais“. Pats Liudas tampa savo kūrybos herojumi, o Nepažįstamoji – jo romantiniu subjektu. Tai parodo, kokia asmeniška jo fantazija ir kaip lengvai ji jam reiškiasi. Skaitant ištrauką, ši vieta „atgyja“ simboliais „Žvaigždę, nušviečiančią klajūno kelią“, „Saulę, kuri gaivina visus žiedus“, atsiranda pozityvumo iš tų svajų, į kurias nunešamas pagrindinis veikėjas. Tokie motyvai tampa Vasario, kaip poeto, simbolika, tačiau pasakoma, jog tai buvo labiau ne kūrybos, o reikšmės ir žodžių slapstymo rezultatas. Jausmas dvilypis: gera matyti pagrindinį veikėją, atradusį įkvėpimo šaltinį, tačiau gaila, jog jis turi save riboti dėl pareigų. Romano pasakotojas „visažinis“ ir jis išduoda, jog Vasariui trūko tikrų ir gilių patirčių, gyvo gamtos reiškinių pojūčio. Tačiau veikėjas nemato savo kūrybos trūkumo, matyt, todėl, kad jam, kaip (450 ž.) kunigui, kito varianto nebuvo. Viskas, kuo galėjo remtis, buvo jo fantazija. Liudo ir jo mūzos – Nepažįstamosios – santykiui apibūdinti labai tinka A. Mickevičiaus soneto „Rezignacija“ eilutės: Ir žemiška dukra, ir dangiška šventoji / Jam tarsi reginys, nors mielas, bet baugus.“ Ši mūza būtent tokia jam ir buvo – moteris (žemiška dukra), kurią aukštino (dangiška šventoji), jam buvo tik reginys, tarsi uždraustas vaisius dėl jo pareigų (mielas, bet baugus). Galų gale artimųjų reakcija parodo, kad Vasariui erotinės lyrikos nepavyko paslėpti simboliais. Tai parodo, kad nors Liudo gyvenimo situacija nebuvo palanki jo vidiniams norams, įkvėpimo nepasirinksi, o iš jo gimusi kūryba kalba pati už save.

Apibendrinama galiu teigti, jog kūrybos įkvėpimas visus aplanko skirtinga forma. Vieni autoriai kuria iš skausmo, kiti dėl atminimų išsaugojimo, tačiau visiems jiems kūryba yra vienodai svarbi. Problema atsiranda, kai mūza turi būti talpinama į tam tikrus visuomenės rėmus. „Altorių šešėly“ parodo, kad tikra kūryba gimsta tik iš įkvėpimo ir vidinių troškimų.

2. Šiuolaikinio žmogaus santykis su gamta Ievos Toleikytės eilėraštyje „Atspėjau“

Nuo senų laikų gamta buvo svarbi žmogaus gyvenimo dalis. Gamta – ne tik išteklių šaltinis, bet ir vieta kontempliacijai, dvasinės ramybės paieškom. Tokią naudą žmogaus sielai įžvelgė ir romantizmo (XVIII a. pab. – XIX a. I p.) krypties atstovai. Vienas jų – Antanas Baranauskas – XIX a. vid. poetas, kunigas, matematikas. Savo lyrinėje poemoje „Anykščių šilelis“ atgaivino šilelio grožio viziją ir jo poveikį žmogui. Bėgant laikui, spartėjanti technologijų, urbanizacijos plėtra modernėjančiame pasaulyje lėmė šiuolaikinio žmogaus santykio su gamta pokytį. Šiuolaikinė lietuvių rašytoja Ieva Toleikytė 2020 m. išleisto poezijos rinkinio „Raudonas slidus rūmas“ eilėraštyje „Atspėjau“ vaizduoja globalinio atšilimo įtaką individo ir gamtos ryšui.

Pagrindinė eilėraštyje ryškinama individo joslė – uoslė. Lyrinis subjektas iškelia klausimą: „Kaip apibūdinti tą kvapą?“ Kvapui apibūdinti nėra pasirenkamos paviršutiniškos frazės, kaip „šlykštus“ ar „saldus“. Kvapas detalizuojamas pasitelkiant vaizdinius („Rudų sudžiūvusių lapų, aukso dulkių / [...] kaip arbata šilto prūdo paviršiaus, saldžiai / pūvančių meldų). Kuriamas drėgmės, puvėsio vaizdas. Eilėraštyje subtiliai pateikiama nuoroda į laiką (žiemą) – „jau seniausiai turėjo užšalti“, nors gamta nerodo jokių šaltojo metų laiko ženklų. Kadangi eilėraštis publikuotas 2020 m., nesunku suprasti, kad tai – globalinio atšilimo padarinys. Keičiasi eilėraščio laikas – iš dabarties nusikeliama į praeitį (konkrečiai – „2015 metų rudenį“). Kvapas pirmą kartą buvo užfiksuotas prieš keletą metų, bet jis toks stiprus, kad ilgą laiką išliko lyrinio subjekto sąmonėje. Dar sykį atskleidžiamas neatitikimas tarp metų laiko ir oro („į miestą kelioms dienoms siūbtelėjo tvanki, į ežerus smingančiom dulkėmis dvelkianti vasara“), tai – globalinio atšilimo užuomazgos. Pasikartoja žodis „dulkės“ kaip nešvaraus oro simbolis. Vis dėlto kuriama maloni atmosfera, įvardijama konkreti erdvė – Žalieji ežerai. Būtent šioje vietoje pirmą kartą susipažįstama su ypatinguoju kvapu. Lyrinio „aš“ susidomėjimas šiuo kvapu atskleidžiamas iš noro jį pažinti: „klausinėju visų pažįstamų: iš kur tas kvapas? ar jauti? / ką jis reiškia? kada vėl galiu jo laukti?“ Išryškėja kontrastas tarp giliai mąstančios, smalsios, reflektuojančios asmenybės ir paviršutiniškai mąstančių žmonių, kuriems besikeičiančios gamtos signalai nesuprantami. Vieni „karpė nosimis, lyg nieko nesuprastų“, kiti kvapą gyrė, bet jį interpretavo neteisingai (priskyrė jį rūkui, rasai „ar panašiai“). Lyrinis „aš“ suvokė, kad tik jis vienintelis junta šį naują, intriguojantį kvapą. Žmonių nenuovokumas apibūdinamas metaforiškai: „šalia nebuvo didelių Nosių.“ Kvapo poveikis buvo toks stiprus, kad lyriniam subjektui ilgam įstrigo atmintyje, kvapai jo sąmonėje „kataloguojami“, kuriamos „nuodingos ir gydančios jų kombinacijos“. Tai yra unikali individo savybė, kurianti unikalų santykį su gamta, priešingai nei tų, kurie negeba taip giliai jausti gamtos ar jos pokyčių.

Pasikeitus eilėraščio laikui (atėjo pavasaris, sugrįžtama į dabartį), sugrįžta ir taip lyrinį subjektą žavėjęs kvapas. Vėl pastebimos atšilimo užuominos („šį pavasarį jis sugrįžo, drauge su vidurvasario karščiu“). Kaip ir įprasta, pavasarį atgimsta gamta („naiviai sužydėjo viskas – nuo slyvų iki kaštonų...“), bet visus pavasariškus kvapus užgožia tas ypatingasis kvapas, kurį lyrinis subjektas iškart atpažįsta, jį užuodęs ironizuoja („plaukioju tame žydinčių rūdžių kvape / kurio nepermušė vyšnios“). **(450 ž.)** Eilėraščio žmogaus nuojautą, kad gamta patiria destruktiją, patvirtina žiniasklaida, kuri pavadinama „plonais balseliais portaluose“. Pranešamos liūdnos žinios: „oras baisiai užterštas, išdegę hektarų hektarai miškų / be vėjo ir lietaus smalkės neturi kur dėtis.“ Paaikškėja eilėraščio pavadinimo „Atspėjau“ reikšmė – lyrinis „aš“ jau seniai iš kvapo numanė apie gamtos taršą, kai kiti žmonės nieko nenučiuokė. Žiniasklaida lyginama su įkyrių peliukų choru, tarsi bandant pašiepti jų publikuojamas naujienas, kurios yra akivaizdžios. Pavartojami ištiktukai („cyyp!“). Taigi, žmogaus santykis su gamta yra skirtingas – vieni nujaučia gamtos ženklus, kiti tokio gebėjimo neturi ir apie pokyčius sužino iš kitų šaltinių.

Ievos Toleikytės eilėraštis turi sąsają su A. Baranausko lyrine poema „Anykščių šilelis“. Poemoje vaizduojama šilelyje augančių augalų, grybų, kvapų, ten gyvenančių gyvūnų įvairovė – visa tai turi teigiamą poveikį žmogaus būsenoms, dvasiniams išgyvenimams („Dėl to ir širdij visos pajautos nutilsta, / Ramum tykumu malda dūšia dangun kilsta“). Vėliau šilelis buvo iškirstas, suniokotas, norint gauti naudos, pasipelnyti.

I. Toleikytės eilėraštyje taip pat akcentuojama, kad gamtos ir žmogaus santykis pakito – „pakitęs“ kvapas signalizavo apie globalinio atšilimo pradžią. Tokių pokyčių sukėlėjas, gamtos naikintojas, kaip ir A. Baranausko poemoje, yra pats žmogus.

Apibendrinant galima teigti, kad žmogų visais laikais siejo ryšys su gamta, bet tas ryšys laikui bėgant ėmė kisti dėl žmogaus veiklos. Neigiamus padarinius aplinkai, pasitelkdama konkretaus kvapo ypatybes, pavaizdavo ir šiuolaikinė lietuvių poetė I. Toleikytė eilėraštyje „Atspėjau“, kurio tematika išlieka aktuali ir dabar.

3. Kaip patirtis veikia žmogaus pasirinkimus?

Pasak Apšvietos filosofo Džono Loko, ką tik gimęs žmogus yra švari lenta. Kiekvienas klystkėlis, kiekviena gyvenimo pamoka, teigiama ar neigiama patirtis augina žmogų ir daro įtaką jo pasirinkimams. Tam tikros įgimtos savybės daug ką nulemia, tačiau patirtis yra vienas svarbiausių žmogaus charakterį formuojančių veiksnių.

Visų pirma, svarbių gyvenimo pamokų išmokęs žmogus gali būti paskatintas tobulėti arba keisti pasaulį. Tie, kurių bet kokios patirtys nesugniuždo, o teikia jėgų augti, dažnai būna kūrėjai. Jiems net skaudžiausi gyvenimo įvykiai yra penas kūrybai arba paskata asmeniniam tobulėjimui. Patirtys teikia išminties ir padeda priimti palankiausius sprendimus. Puikiai tai parodoma ir lietuvių simbolizmo rašytojo Vinco Mykolaičio-Putino romane „Altorių šešėly“. Knygos pagrindinis veikėjas Liudas Vasaris kūrinio pradžioje yra suvaržytas ribotos aplinkos (pirmoje romano dalyje tai kunigų seminarija, o antroje Kalnynų parapija), todėl jo kūrybai trūksta gilumo ir nuoširdumo, asmenybė gana silpna: Vasaris linkęs prisitaikyti, dažnai kankina save slegiančiomis mintimis. Po pažinties su baroniene Rainakiene, vėliau su Aukse ir kelionės po Europą jis labai išdrąsėja, patobulėja jo poezija, o romano gale Vasaris netgi pasirengia palikti kunigų luomą. Taigi patirtis jį išmoko būti drąsesnį, suteikia įkvėpimo kūrybai ir stiprybės pakeisti savo gyvenimą. Patirtis gali išlaisvinti ne tik kūrėjus, ji svarbi visiems žmonėms. Visgi ne visiems užtenka asmeninio augimo, kai kurie jaučia pareigą keisti ir aplinką. Tam ypatingą reikšmę turi neigiamos patirtys, paskatinančios susimąstyti ne tik apie savo, bet ir kitų gerovę. Dviejų pasaulinių karų padariniai lėmė egzistencializmo – literatūrinio ir filosofinio judėjimo – atsiradimą. Egzistencializmo pagrindinė problema – pasaulio beprasmybės suvokimas. Daug kam absurdo pojūtis sukeltų neviltį ir rezignaciją, tačiau egzistencinės filosofijos atstovui Alberui Kamiu jis padarė priešingą poveikį. Pasak jo, reikia kovoti su absurdu, negalima jo ignoruoti ar pasiduoti. Tai byloja ir jo kūriniai „Maras“, „Sizifo mitas“. Romano „Maras“ veikėjas gydytojas Rijė renkasi padėti žmonėms, sergantiems maru, nors juos pagydyti vilties beveik nėra. Jis nepasiduoda ir neišsižada savo principų. Vadinasi, kai kurios patirtys sustiprina žmogų, lemia jo asmeninį tobulėjimą ar net duoda ryžto keisti aplinką.

Tačiau svarbu suprasti, kad ne visi asmenys į tas pačias patirtis reaguoja taip pat. Jų reakciją lemia charakterio stiprumas, prigimtis, aplinkybės. Jei gyvenimo pamoką suteikia pozityvi patirtis, dažnas ją su mielu noru priima ir ja pasinaudoja, o sukrėtimai gali padaryti visai kitokią įtaką žmogaus tolimesniems veiksams. Silpna, nelinkusi priešintis asmenybė gali būti visiškai sužlugdyta sukrėtimo. Ji praranda viltį ir pasiduoda likimui, nebuketina keistis, o juo labiau – keisti pasaulio. Būtent apie tokią būseną rašoma romantizmo poeto Adomo Mickevičiaus sonete „Rezignacija“. Anot eilėraščio kalbančiojo, pats nelaimingiausias yra „žmogus, kursai / nemyli vien todėl, kad kartą jau mylėjo“, tai – praradęs viltį ir pasidavęs žmogus, kaltinantis save ir niekinantis aplinkinius, bet nedrįstantis keistis: „Ir žemiška dukra, ir dangiška šventoji / jam tarsi reginys, nors mielas, bet baugus.“ Kalbantysis nesmerkia tokio žmogaus, bet jaučia jam empatiją, supranta, kad jis nebebus laimingas. Sonetas parodo, kad prasta (450) patirtis gali privesti prie rezignacijos, kuri tik dar labiau skaudina ir nebeleidžia pajudėti į priekį. Panašius jausmus išgyvena ir Juozo Tumo-Vaižganto apysakos „Dėdės ir dėdienės“ veikėjas Mykoliukas. Kai jo mylima Severja išteka už Rapolo Geišės, jis susitaiko su savo likimu ir visą likusį gyvenimą lieka vienišas. Nors Mykoliuko mintys detalčiai neaprašomos, iš jo elgesio su jaučiais galima suprasti, kad jis

kenčia, tačiau nieko nedaro, kad jo gyvenimas pagerėtų. Taigi nuolankią ir nesipriešinančią asmenybę patirtis gali padaryti pasyvią, panaikinti viltį dėl geresnės ateities, o tai tik didina kančią.

Pasyvumas įgijus patirties ne visada turi tokį tamsų atspalvį. Kartais tai žmogaus stiprybės išraiška, nes patirtą nuoskaudą jis priima stojiškai. Stocizmo filosofija atsirado senovės Graikijoje (jos atstovai – Ciceronas, Seneka, Markas Aurelijus), tačiau ji buvo svarbi visais laikais. Viduramžiais ją rėmėsi filosofas Aurelijus Augustinas, Baroko epochoje – rašytojas Sarbievijus, o šiais laikais ji taip pat nepraradusi svarbos. Patyrę, kad pasaulyje yra be galo daug neteisybės, šios filosofijos pasekėjai nepuola į neviltį, bet išlieka ramūs. Nors jie nesiekia kova pakeisti pasaulio (kaip Kamiu, raginantis kovoti prieš absurda), jų pasirinkimas irgi gali būti priimtinas. Kova ne visuomet pasiseka, kartais net dar labiau pakenkia, nors, žinoma, be jos tikriausiai neįmanoma pasiekti progreso. Visgi stoikams svarbiausia vidinė ramybė ir stiprybė, todėl jie renkasi susitaikyti su neteisybe.

Taigi, nors ką tik gimęs žmogus ir yra „tabula rasa“ ir patirtis, be abejo, formuoja jo pasirinkimus, tai, kaip patirtys jį paveikia, dažnai priklauso nuo jo prigimties. Jis gali būti aktyvus ir rinktis keistis arba keisti pasaulį arba pasyvus ir pasirinkti susitaikyti. Tačiau tai, ar jis renkasi veikti, ar reaguoti pasyviai, ne visada tiksliai parodo asmenybės brandą.

4. Ar verta aukoti asmeninę gerovę dėl principų?

Vienas iš dažniausių šiuolaikinių žmogaus tikslų – nugyventi laimingą gyvenimą mėgaujantis kiekviena akimirka. Net nejausdami, gyvenime labiausiai patenkinti jaučiamės tada, kai padarome ar pasiekiamo ką nors, sunaikina kitą. Anot garsaus filosofo Frydricho Nyčės, pats žiauriausias gyvūnas yra žmogus. Tai – natūrali biologinė atranka. Noras išgyventi paverčia mus monstrais. Seniau žmonės kaudavosi karuose, grobdavo žemes, kad įrodytų savo pranašumą. Šiandienos žmogus daug kuklesnis, bet tiek pat įkyrus. Dabar esame linkę kovoti principais, kurie įprastai neturi tvirto logiško pagrindo. Lyg senovės karvedžiai tapome motyvuoti apginti savo tiesą, kartais net paaudodami savo pačių gerovę. Siekdami mūsų įsitikinimų pripažinimo, dažnai save suvaržome, kad įrodytumėme, kaip tai mums svarbu. Dėl perdėtų principų nyksta pačio žmogaus savivertė, sveiki santykiai su kitais ir sau skirtos laisvės. Išskyla klausimas: ar teisybės įrodymas principu tikrai svarbesnis už savo paties gerovę, ar mes tik bereikšmiškai prisirišę prie noro laimėti?

Visų pirma, principai yra vienas iš nesveikiausių būdų, skirtų apginti savo nuomonei. Nerdamasis iš kailio žmogus padarys bet ką, kad tik įrodytų kaip tiki savo nuomone ir koks pasiryžęs yra niekada jos nekeisti. Psichologų teigimu, principus dažniausiai rodo emocingi žmonės, nesugebantys racionaliai paaiškinti savo įsitikinimų. Principingas žmogus laisva valia uždaro save į emocinį kalėjimą, kuriame yra apribotas nuo kitų nuomonių. Jis nesugeba priimti konstruktyvios kritikos. Taip save „apgindamas“ žmogus netenka daug galimybių, kurios yra faktiškai naudingos jam bręsti ir siekti geresnio gyvenimo. Tokį principingos asmenybės pavyzdį galime matyti George'o Orwell'o romane „Lapok, aspidistra“. Vienoje ištraukoje susirungia logika bei realybė su principu. Vienas iš veikėjų vardu Gordonas, užsispyrusiai atsisako daugiau užsidirbti, nes tiki, kad tokiu būdu įrodys, kokia žlugusi yra darbo sistema. Nors ir turi gabumų, veikėjas atsisako išsilaisvinti iš metaforiškojo urvo. Toks elgesys – tai tiesioginis savęs žlugdymas, užmaskuotas drąsaus, nepasiduodančio asmens kauke. Tam tikra prasme toks aukojimasis yra gerbtinas, bet kiek jis logiškas, sunku pasakyti. Pasiektumėme daug daugiau, jeigu patys negriautumėme savo ateities. Galų gale pašnekovui principingas žmogus atrodys vaikiškai užsispyręs, todėl visos pastangos įrodyti savo tiesą iš savęs atimant gerovę tampa dar labiau bevertės. Taip principingas žmogus žlugdo savo potencialą gyvendamas tvirto žmogaus iliuzija. Viskas, ko reiktų šitam sutvarkyti, tai emocijų suvaldymas ir meilė ne akimirkos trukmės triumfui, o savo ateičiai.

Antras dalykas, dėl ko žmogus yra linkęs turėti stiprius principus, yra jausmų ir laisvių disharmonija. Pasak anglų filosofo Isajo Berlino, egzistuoja dvi laisvės sąvokos – negatyvioji ir pozityvioji. Negatyvioji – tai laisvė nuo fizinių kliūčių ir apribojimų. Pozityvioji laisvė yra savikūra – žmogaus nustatytos ribos sau pačiam. Būti pozityviai laisvam reiškia turėti valdžią savo mąstymui, nesileisti valdomam nepagrįstų įsitikinimų, iracionalių baimių, nuomonių, prietarų ir kitų prievartos prieš save formų. Galima teigti, kad principingi žmonės atima iš savęs laisvę. Pažiūrėjus iš toliau, toks asmuo, kaip ir minėta anksčiau, gali atrodyti kaip savimi pasitikintis kovotojas, tačiau iš kitos perspektyvos jis laisvai valdomas ir išprovokuojamas opozicinės nuomonės. **(450)** Dėl to ir išsiplėsia noras įrodyti kitaip. Tada kyla klausimas: jeigu žmogus taip įnirtingai kovoja dėl savo įsitikinimo, ar jis iš tikrųjų juo tiki? Gal principas – įrodymas sau? Tvirtai žinantis savo vertybes žmogus to netransliuoja kitam būtent taip, kaip tai daro asmenys su principais. Drįstu teigti, kad dauguma principų yra suvaidinti ir sukurti kaip būdas atkreipti dėmesį į save. Taip, tai nėra brandu, bet tai veikia. Žmogui visada reikia dėmesio iš aplinkinių, todėl net ir nelogiškas elgesys šiek tiek gelbsti nuo vienumos. Socialiniu aspektu principai tikrai leidžia būti išgirstiems. Principingas žmogus nėra laisvas, jo elgesys – nelogiškas, bet noras būti pamatytam – labai suprantamas ir žmogiškas.

Apibendrinama savo įžvalgas galiu teigti, kad principai yra žalingi žmogui. Aukodamas savo gerovę ir ateitį dėl netviro įsitikinimo, jis praranda dar ir savo laisvę būti nepriklausomas nuo kitų nuomonių, kurias įsivaizduoja kaip grėsmingas. Principingas žmogus apriboja savo galimybes kurti ir gyventi taip, kaip jam būtų geriau. Kita vertus, principai yra puikus būdas atkreipti dėmesį į save. Kiekvienas norime būti išgirstas, o jau kokių būdu to sieksime – mūsų asmeninis reikalas. Svarbiausia – nemeluoti sau ir neatimti iš savęs opcijos pasiekti daugiau dėl menkaverčio tiesos įrodymo.